

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

SANT JOAN DE L'HERM

Fruyt més o menys madur d'algunes excursions fetes per mi a Sant Joan de l'Herm es aquest treball, que es mon desitg sia lo més complet possible, acoblant-hi quants datos porto recullits durant mes diferents estades en aquell troç de terra catalana, relativament poch conegut. Me proposo fer un estudi de Sant Joan de l'Herm y de sos encontorns; y pera facilitar ma tasca la dividiré en tres parts. M'ocuparé en la primera dels diferents itineraris que poden seguir-se pera anar a Sant Joan; en la segona estudiaré 'l lloch, lo Santuari y els boscos que l'envolten, ab los derivats que surgesquen; en la tercera part empendrem una excursió per les rodalies y assistirem als aplechs que s'hi celebren; y aixís d'aytal faysó repartit lo meu treball, pot-ser conseguiré mon doble propòsit de poder desenrotllar-lo com ell se mereix y fer-lo ensems lo més lleu possible a mos llegidors.

Feta aquesta manifestació, vaig a embestir de ple la tasca que m'he imposat.

I

Itineraris que's poden seguir pera anar a Sant Joan de l'Herm

Per totes parts se va a Roma, se sol dir, y, glosant-ho com convé a mon objecte, puch expressar-vos que per molts camins se va a Sant Joan de l'Herm, y que en tots ells s'hi veuen belleses naturals dignes d'atenció.

Sant Joan de l'Herm se trôba situat entre dos rius: a l'O. lo Noguera Pallaresa, y a l'E. lo Segre. Lo riu Noguera, rialler y bellugadiç, espill del Pallars, que, nascut en los Plans de Beret, se'n va primer vers a l'E., y després decididament al S., banyant en ses verdejantes riveres una munió de pobles, reb les aigües de les ves-

sants O. de les serralades de Sant Joan. Lo riu Segre, que gayre bé pot sentir desde son breçol les canturies ab que'ls devots festegen a la moreneta Regina del Pireneu, la Verge de Nuria, se dirigeix vers a ponent, fertilisant los hermosos vergers de la Cerdanya, que alegroya y oviradora s'hi emmiralla, pera seguir després vers al S. lo pla d'Urgell, y pren los dolls d'aigua de les vessants llevantines de les esmentades montanyes. Com les serres de Sant Joan són per l'una banda aiguavessants del Noguera Pallaresa, especialment pel riu de Santa Magdalena, y per l'altra del riu Segre per sos afluents de Noves, Cabó y de Castellbò, formant la partió d'abdues riveres, d'aquí brolla d'una manera clara una divisió general de tots aquests itineraris: los de la part del Noguera Pallaresa y los de la del Segre; y m'ocuparé devanterament dels primers, o sia dels de la banda del Noguera.

A SANT JOAN DE L'HERM PER TÀRREGA, TREMP, POBLA, GERRI, SORT, RIALP Y RONÍ, O SIA ITINERARI DEL PALLARS. — Se va en tren fins a Tàrrega, en diligencia fins a Tremp, passant per Agramunt, aont hi ha una iglesia de preciosa portalada romànica, y per Artesa de Segre, gaudint de la vista del pla d'Urgell, de la vall del Segre y hermosos encontorns d'Artesa, pujant pel Bosch de Comiols fins a assolir lo coll de la serra (1,085 metres), esguardant a l'altra vessant la vall del Noguera clapada de la munió de pobles de la Conca, y arribant a Tremp (459 metres). De Tremp a Gerri s'hi va en tartana, passant per sota de Talarn; atravessant lo poble de Salàs, prou conegut per ses renomades fires de bestiar; trobant després la pintoresca Poble de Segur, aon fan son aigua-barreig lo Noguera Pallaresa y lo riu Flamisell, que ve d'assadollar-se en los encisadors estanys de Capdella; podent explayar-se l'esguart ab les simpàtiques y alegroyes campinyes que, com esmeragdada y florida garlanda, ceneixen l'hermosa testa de la Poble. Pot després admirar-se'l grandió y feréstech pas de Collegats, ab ses esferehidores cingleres que enclouen al riu, donant lloch a paisatges plens de color, de vida y de grandiositat, y que, moments abans d'obrir-se la gorja en sa sortida, té per corona l'inimitable *Argentaria*, parada en la penya ab enciseres mans per algun geni, com diu lo més gran de nostres poetes. Al sortir de Collegats, la font y hostel de Morreras; y a uns quatre kilòmetres, Gerri. Conegut per gayre bé tot-hom ab lo nom de Gerri de la Sal, es notable per ses nombroses salines, aont aboquen per torn l'aigua d'una font salada natural molt abundosa, que deixen evaporar al sol, recullint després la gran quantitat de sal que queda depositada una volta evaporada l'aigua. Es un ele-

ment de vida d'aqueixa població. En l'arrabal de Gerri vegí, de retorn d'una de mes excursions, l'ensulciada d'un mur de terres en la per tants conceptes celebèrrima carretera del Pallars a la Vall d'Aran, aon moriren colgats alguns dels pobres treballadors. Ara han fet ja en aquell lloch un gran mur de contenció. Hi ha tres

COLLEGATS

hostals: lo de Morreras, lo del Mingo y lo del Bonich. Lo monastir de Gerri, ben antich y digne de l'atenció de l'excursionista, lo veureu emblanquinat per obra de la *civilisació*. Llàstima que aquelles ruines no's conservin en altre estat. A dins hi ha un chor ben bonich, una pica antiquíssima de pedra a l'esquerra del portal d'entrada, y un sepulcre ab l'estatua jahent d'un abat. Bé farà l'excursionista de passar de llarch y dormir a Sort a casa en Birosta, aont ab tota seguretat dormirà net. A poch de sortir de Gerri, a la dreta, y enlairada, se veu l'ermita d'Arboló. Carretera amunt se

troba Varo, lo Comte (aquí també a casa en Birosta se menja y dorm net), Montardit, Sort (casa Birosta) y Rialp (740 metres) (aquí també s' pot dormir a casa l'Antonia), tot en la vorera dreta del Noguera. S'atravessa aquest, y en sa riba esquerra s'emprèn lo camí de Roní (1,150 metres); y amunt sempre fins a guanyar l'alti-

VISTA DE SORT

tut de 1,730 metres, passant frescals y remorosos torrents y atapahits boscos de pins y bedolls, s'arriba al Santuari de Sant Joan de l'Herm.

DE SORT AL SANTUARI. CAMÍ DE VILAMUR. — Desde Sort, situada a 720 metres d'altitud, se pot anar a Sant Joan, emprenent en direcció SE. lo camí que va a Vilamur (1,278 metres) en tres hores escasas; de Vilamur, tombant un xich més vers a l'E., s'arriba en una hora llarga al poble de Les Llagunes (altitud 1,320 metres), deixant a mà dreta, y distanciat, lo de Soriguera, qual altitud es de 1,190 metres. Se torça vers al NE. pera anar al poble de Rubió (1,470 me-

tres), deixant també a mà dreta, es a dir, a l'E., lo Coll del Cantó (altitud 1,715 metres), que porta a Guils, Pallerols, Avellanet, Gramós, etc.; coll batejat així per anomenar-se Lo Cantó una grossa roca que senyala'l camí quan a l'hivern està cobert de neu. Del poble de Rubió se segueix en direcció gayre bé N. vers a Roca Senyada; s'entra en la regió dels boscos, guaitant a la dreta l'extens panorama de la Seu; y cuidant de no perdre-s, lo qual passa algunes vegades, ja que'l camí està poch menys que esborrat, y, atravesant bosch y més bosch, s'arriba a Sant Joan de l'Herm.

DE SORT AL SANTUARI. CAMÍ DEL BOSCH.—Pot seguir-se també, pera anar a Sant Joan desde Sort, lo que'n diuen Camí del Bosch, que es un dels escullits pels qui fan aquest romiatge y es ben pintoresch. Al sortir de la vila se passa'l pont de Sort sobre'l Noguera y's tira a l'esquerra; y, emprenent una pujada dreta de debò per un camí que serpenteja la montanya de Costa Negra durant una hora, se troba'l poblet de Pernuy, de set a vuit cases; a cosa d'una hora de Pernuy hi ha una casa enrunada que l'anomenen Borda de Costa, y al cap de mitja hora s'entra en el bosch. Ja dins d'aquest, tot planejant, se troba al cap d'una hora la Font de la Seu, d'aigua riquíssima, en un planell englebat; a cosa d'una altra hora més de bosch se passa per un englebat més gran nomenat Prats de Port Ayné, aont hi ha una font que porta'l mateix nom, ja a la sortida del bosch: allí's comença la baixada de l'Escobal, aproximadament mitja hora, fins a Sant Joan.

DE L'ALT PALLARS AL SANTUARI.—Als que venen de la Vall d'Aran per la Bonaigua, y de l'alt Pallars (Alòs, Isil, Arreu, Boreu, Sorpe, Valencia d'Aneu, Esterri d'Aneu, Son, Escaló, Llavorsí, etcètera), los hi va millor seguir curs del Noguera en avall, passant per Esterri, Escaló y Llavorsí, y desde aquest poble emprendre'l camí que, atravesant lo Noguera Pallaresa pel pont de Llavorsí, rivereja la vorera esquerra del riu, y a l'arribar al lloch nomenat la Moleta de Roní tomba a l'esquerra, y montanya amunt, sense tòrcer per cap dels viaranys y corriols de mà dreta que van a Roní, porta a Montenartó, y d'aquí, en una hora de regular pujada, a Sant Joan de l'Herm, passant primer per unes pletes y cabanes de pastors y pel torrent ubach de sota Sant Joan. De Llavorsí al Santuari s'hi posen unes cinch hores de pujada.

DE TIRVIA AL SANTUARI Y A L'ALT PALLARS.—De Tirvia a Sant Joan de l'Herm s'hi pot anar per dos camins. Lo més practicable d'aquests es baixant de Tirvia (990 metres) a Llavorsí (815 metres); y d'aquí, per l'itinerari descrit, anar a Montenartó y al Santuari.

L'altre camí es dolent: un veritable camí de cabres. Se surt de Tirvia en direcció S.SE., passant per Montesclado; d'allí's guanya'l Castanàs o Canal, a 2,120 metres; y, baixant vers lo S. fins a Romadriu, se passa'l riu de Santa Magdalena y s'arriba a Sant Joan de l'Herm. Pera anar de Tirvia als pobles de l'alt Pallars se baixa fins a trobar lo Noguera a Llavorsí; y, ja en la rivera, riu amunt per Escaló, Esterri d'Aneu, etc. Lo camí de Tirvia es un altre itinerari que pot seguir-se pera anar de l'alt Pallars a Sant Joan de l'Herm; emprò repetesch que's per demés pesat, essent preferible fer-lo pel de Montenartó. A Tirvia's troben los tres camins de Ferrera, Llavorsí y Cardós, y a n'aquesta circumstancia deu lo nom de Tirvia (Ter-via).

D'ESPOT AL SANTUARI.—Pera anar a Sant Joan de l'Herm desde Espot (1,307 metres), se baixa al Caragol, en la vorera dreta del Noguera Pallaresa; se segueix la rivera riu avall fins al pont de Llavorsí; y, passant per aquest a la vorera esquerra, se segueix lo camí que porta a Montenartó y a Sant Joan.

Itineraris de la part del Segre

D'ANDORRA AL SANTUARI.—Entre'ls itineraris de les vessants E. de Sant Joan, o sien les del Segre, vull esmentar en primer lloch lo d'Andorra al Santuari. Sortint de Sant Julià de Loria (altitut 925 metres), prenent en direcció O., se va a Civís (1,540 metres), deixant, al fer aquest camí, La Farga a l'esquerra y bon xich allunyada. De Civís s'agafa la direcció S.SO. pera anar a Ars (1,533 metres); y d'aquí, primer en direcció O. y després SO., a Ras des Conques, qual punt més enlairat es de 2,110 metres. D'aquest, y seguint igual orientació, s'arriba a La Basseta, que s'atravessa en direcció S.; y, prenent lo camí vers la dreta, es a dir, vers a l'O. y NO., se passa per entre boscos de pins y abets, y lo mateix camí conduceix al Santuari de Sant Joan de l'Herm.

Seguint la rivera del Segre pot anar-se a Sant Joan per dos principals camins: lo de Noves y Gramós y lo de la Seu d'Urgell. Vaig a ressenyar-los breument.

DE BARCELONA FINS A LA PALANCA DE NOVES.—Se va en tren fins a Calaf (altitut 664 metres). Poch dech dir dels detalls del camí, que s'ha de fer per la carretera, tant admirablement descrit per l'apòstol de l'excursionisme, el malaguanyat n'Arthur Osona, en un de sos itineraris (*De Calaf a la Seu d'Urgell*), en lo qual podreu trobar detalls. Esmentaré sols lo just pera que vos ne pogueu fer

càrrech. Desde Calaf, passant per Castellfullit de Riubregós y per davant de la gran fita que marca'ls límits de provincia de Barcelona y Lleyda (ben artificials, per cert), s'arriba a Torà (altitut 422 metres). Es Torà una població ben bonicoya, ab una gran plaça (plaça del Ball), una regular iglesia, ab uns oviradors encontorns aont abunda la caça. Passa prop de Torà'l riu Llanera, que recull les aigües de les vessants de la dreta, mentres que en les serres de l'esquerra, o NO., se forma'l riu Llobregós, que llença ses aigües al Segre prop de Pons. Hi ha l'hostal d'en Joseph Vendrell, que pot recomanar-se ab tot descans. Sortint de Torà ve Biosca, Sanahuja, Ribelles y després Pons, vila bastant gran, situada en la vorera esquerra del Segre, que passa ben aprop, y que fins allí no's comença a veure, y aont hi ha la presa del canal d'Urgell. Fonda d'en Manel o d'en Manelet, que pot recomanar-se per sa netedat. A cosa de mitja hora de Pons se poden visitar les notables ruines del monastir de Santa Maria de Gualter. Després de Pons se troba Tiurana, Castellnou de Bacella (400 metres) y Oliana (450 metres). Hostal del Víctor. Bona estona després d'Oliana s'arriba al lloch ont estigué edificat lo caseriu-hostal dels Esplovins, que s'enfonsà en el Segre en 1894, y del qual guarden sols memoria una immensa roca y una figuera. En aquest mateix lloch, a l'esquerra de la carretera, hi ha fonts magnífiques y abundoses d'aigua fresca y regalada que brollen de diferents punts de la penya, tota de pedra tosca. Altitut aproximada, 500 metres. A poca estona's passa per sota'l pintoresch poble Coll de Nargó, aont hi ha una preciosa iglesia romànica. A cosa d'un quart hi ha'l cèlebre Pont d'Espí, y podreu fer-vos explicar ses histories confoses y no ben definides; pus mentres uns suposen que fou allí llençat al riu lo Comte d'Espanya, altres diuen que allí es aon fou recullit y que'l llençaren més amunt d'Organyà. Altitut, 506 metres. A cosa d'un altre quart hi ha Organyà, que té una iglesia de magnífica y bonica portalada. Un xich més amunt d'aquest poble pot admirar-se l'imposant y feréstega gorja del Forat dels Tres ponts, espectacle que recorda quelcom de Collegats ab lo Noguera Pallaresa. Lo primer y segon pont sobre'l Segre estan trencats desde la darrera guerra civil: ara no hi ha guerra, y trencats continúen, y això que ja fa alguns anys; y per més que diga l'adagi català que *qui trenca paga*, en tractant-se de certes coses, de certes entitats y de certes enutjoses y volanderes ponentades, l'adagi català no es veritat sempre. Alabat sia Déu, y admirem encara com abans d'arribar al tercer pont, l'únich que resta en peu, lo riu de Lavansa, molt copiós, se llença al Segre en

sa riva esquerra, fent endinzar en son aigua-barreig ses aigües blanques y escumejantes fins molt gran troç del riu que l'absorbeix, fent més delitós y esplèndit l'embadaliment que en l'ànim causa aquell lloch arreconat. Se veuen prompte'ls Hostalets, y a

ORGANYÀ: FORAT DELS TRES PONTS

poca estona s'arriba a l'hostal de la Palanca de Noves, aont a pochos passos se troba una rica font. Altitud aproximada, 600 metres.

DE LA PALANCA A SANT JOAN DE L'HERM, PER NOVES, GRAMÓS Y AVELLANET.—Sortint de l'Hostal, y, tombant a la dreta, se baixa al Segre, que s'atravessa per la palanca que dóna nom a l'Hostal; y en tres quarts de pujada no massa sobte s'arriba al poble de Noves (altitud aproximada, 700 metres); se troba una font, la font de Noves, a l'esquerra del camí; y desseguida's té d'atravessar lo riu de Cabó o de Gramós, bastant abundoset. Seguint per la vorera dreta d'aquest riu, y pujant sempre, s'arriba en una hora llarga al poble

de Gramós (altitud, uns 900 metres). Y, ara, comes ajudeu-me y amunt. Primer NO., y prompte O.NO., caminant y pujant sempre de ferm aprop d'una hora, se passa per un casal enderrocat (altitud, 1,200 metres), una bona estona després per la font d'Avellanet, y, finalment, pel poble d'Avellanet (altitud 1,235 metres). Lo camí, o cosa que ho sembla, y pot-ser ho es, segueix la direcció O.NO., y's puja de debò fins escometre'l serrat d'Avellanet. Altitud, 1,450 metres. D'allí, planejant y fins pujant encara una mica més, se guanya un altre collet; s'entra prompte en la regió dels boscos (altitud, 1,680 metres); se troba a poca estona la fresquíssima y preciosa font del Prat, sota'l camí, y a la dreta (1,760 metres); y s'assoleix aviat lo collet de les Serres de la Basseta, qual altitud es d'uns 1,800 metres. No té de confondre-s la rica font del Prat, d'aigua molt bona, y que fa gran servey, puix allí dalt s'hi arriba assedegat, ab una atormentada y una altra de ferro que ragen a pochos passos. Al cap d'una estona, una bona estona vull dir, de caminar, se troba l'enforcament dels camins que venen d'Avellanet y Coll de Jou, que es lo que ara seguim, y el que ve de Castellbò y La Basseta, que's junyeixen en un sol que, costejant boscos immensos, creuant torrents y xaragalls, y fent moltes y llarguíssimes revoltes, llargues com tot lo del Pireneu, conduheix a Sant Joan de l'Herm; se dóna l'última giragonça; se passa davant d'un munt de rocals nomenat l'Oratori; als cinch minuts se troba a la dreta del camí, sota d'aquest, la tant anomenada com rica y fresca Font del Bosch; y poch després s'entra en lo grandióss santuari de Sant Joan de l'Herm.

CAMÍ DE LA SEU D'URGELL, PER CASTELLBÒ Y SANTA CREU. DE LA PALANCA DE NOVES A LA SEU. — Los pobles que's troben seguint carretera amunt en sortint de la Palanca de Noves són: Pla de Sant Tirs (altitud, uns 640 metres), La Bastida, Adrall (610 metres), Arfa (625 metres), Montferrer (840 metres), Castellciutat (740 metres), y ja som a la Seu d'Urgell, de la qual vull dir quatre paraules.

La Seu d'Urgell, qual altitud es de 690 metres, situada entre'ls rius Segre a l'O. y Balira a l'E., y voltada per un cercle de montanyes, ovirant-se al N., y uns quants graus a l'O., les serres de Bes-caràn (2,167 metres), abundoses en isarts, y los pichs d'Andorra; y al S., uns quants graus a l'O., la majestuosa serra de Cadí (2,417 metres), que té pichs com lo Port de Montella, de 2,061 metres, y lo puig de la Canal Baridana, de 2,638 metres; a l'O. y O.NO. les estribacions de la Serra de Boumort, entre quals pichs se remar-

quen lo Coll del Pla y lo Coll de Turnafort (de més de 1,600 metres), lo Coll del Cantó (1,715 metres) y Roca Mora (1,850 metres); y més cap al N. les Serres de Sant Joan, de 1,730 metres, y L'Orri, dalt de les Comes de Rubió, de 2,438 metres, té un paisatge ben joliu y ben vistós.

Posseix una hermosa y artística Catedral, y compta ab algunes

VISTA PARCIAL DE LA SEU D'URGELL

iglesies, com la de Sant Agustí y Sant Domingo. Afegim-hi l'edifici del Seminari y lo palau del Bisbe; carrers ab porxos, semblants a les voltes dels Encants vells de Barcelona; la Rambla, on los dies de festa se passeja formalment la polleria; casa de Correus y Telégrafs; alguns cafès (d'Orient, Patalín, etc.); y tres o quatre fondes, essent les principals la de cal Llebreta, de Caterina Vidal, y la de cal Andria, a la Rambla, abdues netes y econòmiques, aon se menja molt bé y donen molt bon tracte. En la Seu tenen per les nits llum elèctrica en los carrers y en les cases, produhida per una

fàbrica d'electricitat instalada al peu de Castellciutat, aprofitant una presa del Balira.

Que hermosos y riallers los encontorns de la Seu! Les riveres del Segre, ab ses vernedes y sos verds boscatges, ab sos extensos prats, ab les joguinoses aigües del riu, parpellejantes y alegroyes, en quals multiplicats cristalls se reflecta la llum, descomponent-se en los colors de l'iris bellugadiços y inquiet, són verament oviradores y atractívoles.

Cosa de 2 kilòmetres més avall de la Seu hi ha la confluència o aigua-barreig dels dos rius Balira y Segre: lo Balira, clar y molt fred, abundós en sa desembocadura, recullint les aigües d'Andorra, espill de ses montanyes y de ses neus; lo Segre acoblant les aigües de la Cerdanya, alegra y enjoyada com una núvia, vestida del blanc de ses cases y coronada ab les esmeragdes de sos prats. Aquest lloch aont abdós rius junten ses aigües es verament bonich y corprèn de debò. Baixa'l Segre quiet, ple, majestuós, y a l'arribar a n'aquella reconada voltada de prats y de pollancre, s'hi llença'l Balira sorollós, alegre, confonent en un bés immens ses aigües recullides en indrets tant diferents per sa naturalesa y per ses costums, y donant-li ab pler tota sa vida y son nom, absorbits pel Segre, que segueix son curs, trencant-se a poca estona en dos y tornant a juntar-se, com volent donar l'últim recort a n'aquell gros doll d'aigua fresquíssima que acaba d'engolir.

DE LA SEU D'URGELL A SANT JOAN DE L'HERM. — Se surt de la Seu en direcció O. vers a Castellciutat, que s'encreua fins a trobar la carretera, que se segueix un bon troç, trencant a la dreta per un camí de ferradura. Se fa via per un caminot que sembla un rieral, y als vint minuts s'atravessa la riera d'Arabell, qual poble s'ovira dalt d'un turó a l'esquerra de la riera, a 740 metres d'altitut. S'emprèn una sobtada costa; als vint minuts s'han pujat 160 metres; al cap de mitja hora s'es dalt la carena de la serra d'Arabell (altitut, 915 metres), y's comença a baixar per la vessant oposta. S'entra en la Vall de Castellbò; se remonta'l riu de Castellbò; se passa aviat per una ermita; y al girar un revolt de montanya per entre uns rocals enderrocats, apareix la vila de Castellbò, aon s'arriba al cap d'una hora llarga. Altitut, 780 metres.

En l'entrada de la vila s'hi veu una artística creu de pedra, com fita cristiana d'un poble tant combatut per l'heretgia en altres temps; y entre sos carrers, per demés típichs, crida l'atenció un finestral gòtich pertanyent a la casa dels Comtes de Foix. Res dich dels voltants de Castellbò, que són preciosos.

S'atravessa la vila, y un xich després, a l'esquerra del camí, s'hi troba la fresca y regalada Font del Noguer. Se segueix en amunt la preciosa vall de Castellbò, guarnida de noguers, alsines, pollanques, prats d'herbey matisats de colorides floretes, y que alegra y enjoya'l riu borbollejant y lliscant pels rocalosos pedruscalls de son llit. S'emprèn en la vorera dreta del riu una bona tanda de re-

CASTELLBÒ

volts de la montanya, y amunt sempre. A cosa d'uns tres quarts de l'esmentada font del Noguer se passa'l pont de pedra sobre'l riu de Castellbò, y's marxa desde allavors per sa vorera esquerra. Quinze minuts després s'arriba al pla del riu (altitut, 1,038 metres): hem pujat desde la Seu 348 metres. S'atravessa'l riu, que en aquest lloch se pot millor anomenar torrent, se passa a sa vorera dreta, y amunt sempre. Ara comencem a enlairar-nos de debò. A l'esquerra's veu altironat lo poble d'Aubet. Se guanya'l cim del serrat, que's veu enfront, y, després de revolts y més revolts y pujades fermes,

se troba'l poble de Santa Creu al cap d'uns cinch quarts més de camí. Altitud, 1,320 metres. Naix en la propera clotada una font ben bona.

Desde Santa Creu s'ovira al N.NO. La Basseta, que s'ha de remontar. A embestir-la, donchs, y amunt! Ja'ns enlayrem; veurem dessota nostre'ls pobles de Sant Andreu, Santa Creu, Aubet y Six;

COLL O PORT DE LA BASSETA

Six al N.; Sant Andreu al SE.; Santa Creu a nostres peus; Aubet, més avall. A l'arribar a un casalot enrunat que's troba, té de deixar-se'l camí de la dreta y dirigir-se a l'esquerra, y sempre amunt. Aquest camí pot esser un bon perdedor. Animo y amunt! Ja passem bosch... Amunt encara! Y, per fi, s'arriba a escalar La Basseta, trobant la fresquíssima y preciosa font del mateix nom a la dreta del camí. Altitud, 1,800 metres.

S'atravessa La Basseta; se segueix lo camí dels boscos d'abets gegants y pins immensos; y, després de revolts y més revolts y de caminar llarga estona per entre aquella naturalesa esplèndida en

que'ls arbres colossals que'ns volten són l'ornament d'aquelles montanyes, d'una grandiositat imponent, y de trobar aixaragallades fonts y xarbotadors torrents, veyem l'enforcament dels camins de Castellbò y de Noves, caminem un bon troç més y passem per

DETALL DELS BOSCOS DE SANT JOAN

l'Oratori; bevem prompte en l'abundosa Font del Bosch, y als pochos passos saludem novament al santuari de Sant Joan de l'Herm.

Y ara que ja sabem com anar-hi, quedem-nos-hi en mitg d'aquesta calma agradable; y riem-nos y compadim-nos dels que, en luxosos balnearis y endogalats pel jou de la moda y de les etiquetes socials, passen l'estiu fent-se l'il·lusió de que's distreuen, canviant-se'ls vestits tres o quatre vegades al dia, y de que treballen per la salut bevent les

aigües minerals automàticament, y de pas menjant com ogres en los restaurants, y perdent les nits en balls y tertulies, o respirant l'apestosa atmòsfera de les sales de joch, tant diferenta de l'embauada y pura dels boscos de Sant Joan de l'Herm.

¡Benehits siau, llochs benhaurats, on no arriba'l soroll de la ciutat, lo brugit de la *civilisació*; on la quietut augusta de la naturalesa, interrompuda sols pel remor de l'oreig entre les immenses arbredes de pins grandiosos y abets gegants, los murmulls de les fresquíssimes aigües que, brollant del cor de la montanya, llisquen atormentades, fertilisant la terra; on l'aire es pur y l'esguart se delecta en l'extens panorama del Pirineu, los pichs enasprats dels ports de Benasque, Viella, Bonaigua, Malehides, serrès d'Andorra,

de Bescaran, Cerdanya, Cadí, Pedraforca y Lavansa, formant un magnífich cercle que té gaire bé per centre la serra de Sant Joan, y on l'esperit s'enjoya contemplant l'esplendidesa grandiosa d'una naturalesa verge, y les costums senzilles dels habitants d'aqueixos llochs, que fan oblidar lo breulo, frívol y enganyós de les costums de la ciutat! Llochs benhaurats, rebeu ma coral salutació!

II

Fondament impressiona a l'excursionista trobar en lo cor del Pireneu, entre feréstegues y alteroses montanyes, torrents que's despenyen de les enlairades cimes, y boscos immensos de pins y abets, en lloch de pobles, refugis deguts a iniciatives de religiosos, com lo santuari de Nuria, l'hospital de Viella, lo de Benasque y altres que, situats en les solitaries montanyes pirenenques, serveixen d'aculliment a qui per elles tranzita. Un d'aquests llochs es lo Santuari de Sant Joan de l'Herm. Voltat de boscos de pins negres y gegantins abets de 20 y 30 metres d'alçada, està situat a 1,730 metres d'altitut y encerclat per una cadena de montanyes, entre les que destaquen al NE. lo turó de Saloria (2,789 metres); cap al N. lo port de Pallars o de la Bonaigua (2,072 metres), y lo del Montseny de Llessuy (2,880 metres); més cap a l'O., y entre aquests, les montanyes d'Espot (N.NO.); les serres d'Andorra al NE.; les de Bescaràn (2,115 metres) al E.; més vers al S., la grandiosa Serra de Cadí (2,638 metres); y al S., les serres de Lavansa, cercle veritablement regi y esplèndit que envia fins als peus del santuari macisos contraforts que formen un rotllo interior de montanyes que curullen la majestuositat del paisatge.

Les serres de Sant Joan són la partió de les conques del Segre y del Noguera Pallaresa, y port obligat de pas entre la Seu d'Urgell y el Pallars. Per una part la Seu, Castellciutat, Castellbò, Noves, Gramós, Avellanet, Pallerols, Santa Creu, Sant Andreu, Aubet, Six y altres; y per part del Pallars, Montenartó, Roní, Llavorsí, Tirvia, Escaló, Esterri, Rialp, Sort, Gerri, la Pobla de Segur y moltíssims altres pobles.

A Sant Joan de l'Herm hi convergeixen diversos camins: lo de Roní, al NO.; lo de Castellbò y la Seu, a l'E.SE.; lo d'Avellanet y Noves al SE. Lo camí del SE. s'esbadia en dos al passar uns quants revolts de montanya: lo de l'esquerra va a La Basseta y a Castellbò; lo de la dreta enfila bosch amunt y va a Avellanet pel serrat d'Avellanet. Lo camí del NO., o del Pallars, un trocet més

avall del Sofà, que es un planell d'herba y roques que, per lo que convida a seure, l'han batejat ab aquest nom, se divideix també en dos: lo de l'esquerra o de dalt, va planejant y porta a Roní; lo de la dreta, o camí de baix, davalla sobtadament y porta cap a Montenartó, la Moleta y Llavorsí.

Ningú diria que en mitj dels espessos boscos que poblen la serra de Sant Joan s'alcés un santuari de les proporcions d'aquest. Té una iglesia espayosa y ben tallada, ab tres altars a cada costat,

DETALL DELS BOSCOS DE SANT JOAN

nomenats del Roser, Sant Crist, Sant Pelegrí, Sant Joan, Sagrat Cor de Jesús y Sant Antoni, tots ells abarrocats; essent notables lo del Roser (de 1613), construït per un fuster de Castellbò, que es lo tercer altar a mà esquerra, posats de cara a l'altar major; es també ben bonich lo tercer a mà dreta; y en los altres hi ha quadros antics, algun d'ells ben remarcable.

L'altar major fa bona impressió; y a bona alçada de la taula hi ha dues portes que tanquen lo camaril, y que, obertes, deixen veure un nou y petit altar, y damunt d'ell la venerada imatge de Sant Joan de l'Herm. Lo bust d'aquesta es d'un roig no molt viu,

ab la barba daurada y llarga; té a l'espatlla una obertura no gaire ben tapada, lloch, de segur, aon posaven los fidels una Sagrada Forma pera fer les professons, fins al sigle XII, en que s'instituiren les Custodis. Aixís se feya en altres imatges de veneració, com la Verge de Montserrat, Sant Olaguer, etc. L'imatge de Sant Joan es molt antiga, probablement del sigle VIII; més Mossèn Pelegrí Montaner adueix rahons ben sòlides y versemblants demostrant

VISTA DE SANT JOAN DE L'HERM.

molta major antiguitat a la veneranda imatge. Per moltes presumpcions pot deduir-se que aquesta procedeix de l'Àfrica, punt aont arrelà fort lo Cristianisme en sos començaments y aon fa cinquanta anys se conservava encara una iglesia ab culte a Sant Joan, que no s'havia pogut redimir dels moros. Los cristians, sofrint continues persecucions y escampant-se arreu, s'emportaven les imatges y objectes de devoció, que amagaven o enterraven al veure-s perseguits. Aixís s'han trobat més tart moltes d'aquestes imatges en circumstancies que la tradició vesteix ab sa fantasiosa poesia. Aixís la tradició, semblanta en un tot a moltes de les que contenen aitals troballes, explica que l'imatge de Sant Joan de l'Herm fou trobada

en la font coberta que hi ha davant de l'iglesia, per un toro de casa Solé de Rubió, qual toro, estant peixent en les Comes de Rubió, fugí de la vacada, bramant, y a l'arribar al lloch que avuy es Font Coberta, o Font de Baix, se posà a esgratinyar ab les potes tant de fort y ab tal insistència, que cavaren allí y s'encontrà la imatge de Sant Joan, que, un cop trobada, se disputaren els pobles de Tirvia, Castellbò, Vilamur, Vall de Castellbò y Burch, pera emportar-se-la a son respectiu poble; y ni uns ni altres pogueren treure-la d'aont avuy se venera, puix se feu pesanta y no pogueren arrancar-la d'aquell lloch; que conseguiren una vegada baixar-la a Castellbò, y a l'endemà ja tornava a estar en lo mateix lloch d'avuy; y que això feu que s'aixequés allí'l temple pera venerar-la degudament. Així m'han contat la tradició y així vos l'explico; fent-vos notar no més que'l toro descobridor de la troballa y la condició de fer-se pesanta l'imatge al fixar, diguem-ho aixís, son punt de residència, formen part integrant de gaire bé totes les tradicions que fan referencia a imatges trobades, ab circumstancies tant iguals que, sabuda una, podeu dir que sabeu les demés.

En la part de fòra de la porta del camaril hi ha pintat un Sant Pau ben recomanable y ben fet malbé; y en lo mateix chor hi ha dues portes, en una de les quals (la que entra al chor pujant desde l'iglesia) s'hi veu pintada l'imatge de Sant Martí, bisbe; y en l'altra, o la de la part del chor que condueix a les tribunes, la de Sant Armengol, bisbe d'Urgell, ab los ponts que construí: los tres del forat d'Organyà y lo de Bar; y s'explica que, construint aquest pont, caigué d'una bastida al riu y morí, sortint a poch en la Palanca d'Urgell ab dos lluminars en les mans, brillants com estrelles. Eixes pintures serien probablement tres retaules que algun dels antepassats administradors, tant antich com tranquil, feu servir pera portes, treyent-los d'algun recó, y aixís continuen, com lo cèlebre clau d'aquell bisbe en que tot-hom s'hi enganxava la roba y ningú'l tocava perquè sempre havia estat allí, fins que algú se determini d'arrencar lo clau, es a dir, d'arrencar aquelles portes, restaurar-les y donar-les-hi un lloch més preferent.

L'antiguitat del santuari no consta d'una manera fixa, emperò està provat que donaven culte a l'imatge de Sant Joan en lo lloch aont està avuy, a últims del sigle X, los religiosos de Santa Cecilia de Pallerols del Cantó, quins en l'any 1010 se trasladaren a Castellbò ab ajuda y professió de Rodobert, rey de França, segons consta en lo pergamí de traslació que firma *Rodoberto Rex*. En son principi s'edificà una petita capella en lo lloch que avuy

serveix de celler: l'actual iglesia es de construcció moderna, lo mateix que la casa que toca a l'estada de l'administrador. Lo Santuari's cremà una vegada; la casa ha sigut robada dues, y lo Santuari saquejat pels francesos; y unes quantes alhajes d'algun valor, aixís com documents d'algun mèrit que's pogué salvar, diu una nota que foren portats a Cervera pera esser guardats dels *gabatxos* (aixís ho diu), y no s'han recuperat ni se sab on paren.

Lo Santuari pertany, pel Concordat, directament a la mitra d'Urgell, sostenint-se purament de les almoynes y sense cap renda viva. L'acpta que's passa a fer pels pobles de la Vall y pel Pallars serveix, com les almoynes, pera'l manteniment del Santuari; es en absolut lliure y voluntaria per part del donant; y, si aquest dóna alguna cosa, pot fer-ho en diner o en especie y en la forma y manera que millor vulla. S'acostuma a fer l'acpta en lo temps en que està tancat lo Santuari, menos la de la llana, que's fa en los mesos de Juny y Juliol.

La devoció a Sant Joan de l'Herm es extraordinaria y molt extesa. No sols dels pobles del voltant, més o menys propers, sinó ja de molt distants, com Coll de Nargó, Esterri, Valencia d'Aneu, y fins de terres més llunyanes, acuden visitants que venen a complir vots y prometenques fetes a Sant Joan de l'Herm, o a presentar ses ofrenes pera que'ls lliuri d'alguna desgracia, los curi d'alguna malaltia o'ls alleugi en llurs afliccions; y bona prova'n són lo gran nombre d'ex-vots y dòns que cobreixen la reixa y les parets del temple. Jo he vist devots, venint de llunyanes terres complint un vot, pujar eixes costes a peu descalç, y entrar aixís en lo Santuari a resar a la santa imatge, y això que puch assegurar-vos que aquells camins no estàn gaire ben empedrats. Los pastors del voltant, la gent del país que van de pas, no s'atancen a l'ermita sense entrar devotament a l'iglesia y resar a Sant Joan, fent moltes vegades la petita almoyna que ses forces los hi permeten.

Lo turista troba a Sant Joan de l'Herm franch aculliment, bona taula, menjar a la catalana, sense dibuixos ni farandoles, però bo y sà; bon vi de la Conca; cambres curoses y llits ben nets y ab tota comoditat. Hi ha unes 40 habitacions ben utilisables, y algunes més en no tant bon estat. Les cambres són senzilles y, ja ho he dit, netes; y no s'hi troba en elles cap brutícia d'aquelles que'ns espanten als de ciutat: les xinxes no s'hi coneixen: diu que no hi viuen.

Les estades y dependencies estàn distribuïdes en dos cossos d'edifici, ab un llarch y ample corredor al mitg. Per un balconet,

a seguit del portal d'entrada, se va a l'habitació del senyor administrador. En los baixos hi ha la carniceria, forn (allí's mata'l bestiar y se pasta'l pa), magatzems, celler, botiga pera vendre vitalles als que van de pas, estables, etc. Lo cos de la part de l'iglesia està tot ell destinat a habitacions, més modestes les dels baixos, més bones les del primer pis. L'altre cos d'edifici enclou la cuyna, lo menjador gran y espayós, y unes quantes habitacions generalment reservades. En altres edificis supletoris hi ha cambres, corrals pera'l bestiar, etc.

ANTONI BARTUMEUS

(Acabarà)

LA CATEDRAL VELLA DE LLEIDA

(Acabament)

ARQUITECTES DE LA CATEDRAL DE LLEIDA

Encara que'l títol d'arquitecte generalment no començà a donar-se fins al segle XIV, el mestre de l'obra, que així s'anomenava'l director de la mateixa, moltes vegades queda oblidat per sa modestia o per la falta de documents.

Per fortuna no succeeix així a la Catedral de Lleida, y de l'obra del P. Villanueva prenh les següents notícies:

Pere Dercumba o de Cumba (de Coma) va ser el director de l'obra de la Catedral de Lleida, que començà l'any 1203, segons pot deduir-se de l'inscripció de que ja hem parlat.

En 1364 dirigia l'obra Jaume Castayls (tal vegada Castells).

Dos anys després construía'l retaule major B. Robio, com se pot veure en els comptes d'aquells anys.

Pere de Penyafreyta, que's trobava enterrat en el claustre aprop de la porta de les fonts, tenia una làpida que deya així: «Anno Domini M.CC.LXXXVI. XI. Kal. Octobris Obiit Petrus de Penafreita, magister operis huius ecclesiæ, qui constituit sibi aniversarium XV solidorum, et unam capellaniam in hac Sede, cui assignavit CXX sols. censuales cuius anima requiescat in pace».

En 1392 era «magister operis» Guillem de Solivella, a qui va encarregar-se de la visura de les vidrieres que va fabricar Joan de Sant Amat pera tres rosetons de l'iglesia, ab vidres pintats

Clixé de J. Soler

CAMPANAR DE LA CATEDRAL VELLA

ab histories d'apòstols. Es de notar que l'anomenem «Magister operis Sedis Illerdensis» y «lapicidæ». Pel primer nom el considerem clarament com arquitecte, distingint-lo dels obrers (*operarii*), que regularment eren canonges y estaven encarregats de recullir y gastar les rendes de la fàbrica. Pel segon se comprèn que'l nom de *lapicidæ* no significa picapedrer (pica-petras), sinó escultor. Y es indubtable que ho era, quan en 1391 va fer dues estatués d'apòstols (que avuy se conserven en l'iglesia de Sant Pau) pel preu de 240 sous cada una. D'aquest arquitecte's troben fets en 1404. Segurament moriria aviat, perquè en 1410 l'havia succeït en la direcció de l'obra del campanar, que ja havia començat, en Carles Galtés de Ruan.

En la terminació d'aquesta torra treballava en 1416 el mestre Carlí, que sens dubte es el mateix Carles Galtés.

Poch després, y fins a la meitat del segle XV, mana l'obra de la Catedral en Jordi Lafont, que deuria morir a finals de l'any 1456 o a començaments del següent, perquè en 21 de Janer de 1457 va nomenar el Capítol pera succeir-lo a n'Andreu Pi, a qui concediren aquest dia la porció canonical, com era costum, afegint que no era sa intenció, y per això «dimittat opus hospitalis civitatis, quot ipse magister Pi fecit». Y es així que l'obra de l'hospital havia començat en 1454, posant-se la primera pedra'l 13 d'Abril.

En 1418 Fr. Pere Creus, «magister organum», restaura l'orgue vell de la Catedral.

En 1490 era l'arquitecte en Francisco Gomar, ab qui contractà aquest any el Capítol la construcció d'*hume croera ho volta se ha de fer sobre lo portal dels Apostols*, pel preu de 16,000 sous, y després d'aquest lo que faria son successor Jaume d'Odoga tindria escassa importancia.

SIGNES LAPIDARIS O FRANCMASÒNICHS

Dels obrers, degut a que son treball es més modest, se desco-neix com se feya sa feina. Lo que sembla comprovat es que'ls sillars eren d'un gruix molt semblant en les obres, pagant-se'l treball a tant per unitat superficial. Segons en Viollet-le-Duc, en el segle XIII a França els reglaments d'Etienne Boileau varen reglamentar el treball, hores de tasca, jornals, etc. Sembla comprovat pels signes lapidaris que'l treball se feya a preu fet.

En l'Edat Mitjana's varen formar associacions anomenades francmasòniques, ab l'exclusiu objecte de protegir-se dintre'l tre-

⊗ ◊ + Z * K → ☆ ◻ 4

⌘ Δ ▽ K Δ → ◻ ▽ ⋄ Δ

FATXADA OCCIDENTAL

⊗ T X → ◻ ▽ U ▽ K I

⌘ ◻ X I S R P → ◻ ⋄ ▽

→ ◻ ⌘ I X ▽ I * V X I

CAMPANAR

↵ Z ▽ X 4 Δ X ▽ ⋄ ◻ ◻ ◻

FAT. da - S.

↵ ◻ → S P

CREHUER.

SIGNES LAPIDARIS O FRANCMASÒNICHS DE LA
CATEDRAL VELLA DE LLEIDA

ball, agrupant-se en logies que arribaren a tenir gran importància en diversos punts d'Europa, especialment en Alemanya, aon sols la logia de Strasburg en tenia 22 que depenien d'ella.

Cada logia tenia sa marca especial, que's labrava en parts no gaire vistes de l'obra pera indicar son origen.

Al començar l'estil ogival deurien barrejar-se'ls obrers de distintes logies, per les distintes marques que apareixen.

A Catalunya prenen els signes lapidaris un caràcter individual, a jutjar pel gran nombre que poden veure-s en nostres monuments y servirien probablement pera indicar la tasca de cada operari.

En la Catedral de Lleida'l dibuix adjunt permet veure les senyals impreses ab l'escoda, consistents en lletres, signes numèrichs, etc., y que si bé avuy dia encara se'ns presenten d'una manera un xich misteriosa, es fàcil que quan siguin ben estudiats ens donaran alguna llum pera'l coneixement de l'Arqueologia, especialment per les relacions dels monuments entre sí.

Aquesta es una lleugera descripció d'un dels monuments més importants de Catalunya. Podria ocupar-me de moltes més coses, com són les capelles que tenia la Catedral, y especialment dels sepulcres. El del bisbe Berenguer de Peralta, els de la familia Gallart en sa propia capella dels Requesens; d'en Ferrer de Colom, que's troba en l'absis NO.; els dels Moncades en l'absis immediat, y tants altres donarien lloch a un estudi interessantíssim y de molt profit pera l'arqueologia catalana.

La Catedral de Lleida pot classificar-se com una hermosa mostra d'arquitectura romànich-bisantina, ab influència oriental en l'ornamentació molt accentuada, indicant-nos en alguns dels seus detalls la presència d'obres mudèjars, cosa molt poch corrent a Catalunya.

Com a estructura té gran analogia ab les de Tarragona y Valencia, encara que aquesta última està avuy molt modificada.

Però la sort, aquest factor tant decisiu en el pervindre de les persones, se deixa sentir també en els monuments, y la Catedral de Lleida no ha rebut pas ses rialles.

La dolorosa impressió que produeix el contemplar aquesta joia arquitectònica, y que desgraciadament se repeteix ab tanta freqüència, es realment una vergonya pera tots nosaltres. Si donem una mirada per tots els nostres monuments, la majoria d'ells els trobarem ruinosos, a punt de desaparèixer.

El govern, que deuria vetllar pel nostre art, procurant conservar

aquestes fites de la civilització d'altres temps, es el primer en abandonar-les.

Esperem que una onada de civilització pugui purificar la nostra terra, y Déu vulga que sia prompte.

EMILI LLATAS

INAUGURACIÓ DEL

CENTRE EXCURSIONISTA DE LA COMARCA DE BAGES

Tal com havíem anunciat a nostres llegidors, el dia 24 d'Abril tingué lloch, en les runes de l'històric monastir de Sant Benet, la solemne festa inaugural del «Centre Excursionista de la comarca de Bages», que vindrà a contribuir ab ses forces y nobles desitjos a les tasques que desde anys ve realisant el nostre CENTRE.

Atentament invitats per aquella naixenta entitat, sortí de nostra ciutat una nombrosa representació del CENTRE, composta d'una cinquantena de socis, entre'ls quals hi figuraven varies senyores y senyoretetes y diferents individus de sa Junta Directiva, que foren rebuts a Manresa per diferents companys d'aquella ciutat, representants de ses principals associacions, regidors d'aquell Ajuntament y diputat a Corts pel districte. A la tarda del diumenge y següent matí visitaren, acompanyats per diferents personalitats de Manresa, de les quals reberen tota mena d'atencions, lo més notable que guarda aquella històrica ciutat. A la nit fou dedicada a nostres companys una solemne vetllada, que tingué lloch en la sala principal de l'antich Colegi de Sant Ignasi, y en la que, després d'entusiasta salutació del president del novell «Centre Excursionista», senyor Esteve, y de llegir-se diferents poesies y un valió treball sobre'l culte de la Santíssima Trinitat en la comarca de Bages, degut a l'experta ploma de l'erudit metge de Manresa D. Olaguer Miró, se pronunciaren eloqüents parlaments per part de D. César A. Torras, president del nostre CENTRE, y de don Leonci Soler y March, diputat a Corts y entusiasta fill y admirador de les glories d'aquella capital, acabant la sessió ab la presentació de nombroses vistes fotogràfiques de la comarca per medi de projeccions lluminoses.

Al matí del següent dia, després d'un concert també dedicat a la nostra Associació, y en el que l'«Orfeó Manresà» va fer sentir y gojar ab el cant de nostres cançons populars y altres composicions

que li valgueren molts y merescuts aplaudiments, tot-hom se dirigí en diferents carruatges cap al monastir de Sant Benet de Bages, aont una gentada extraordinaria esperava'l començ de la festa.

Eren les dugues de la tarda quan en aquell hermós pati, molt pintorescament guarnit ab diferents ramatges, el senyor Esteve obria la sessió, cedint la presidència al que ho es de nostre CENTRE, en César A. Torras. Després de llegir-se la memoria-ressenya dels actes ja realisats per aquella entitat, qual inauguració oficial allavors se celebrava, se llegiren entusiastes poesies y un soci del «Centre Catalanista» de la vehina població de Navarcles pronuncià un sentit parlament que li valgué corals felicitacions. Els senyors Martorell y Mossèn Font y Sagué, del nostre CENTRE, y don Leonci Soler, dirigiren també la paraula al nombrós públich allí aplegat, y, després de llegir-se un interessant estudi descriptiu de la comarca per Mossèn Guitart, el senyor president pronuncià eloqüents paraules d'encoratjament y mercès, fent veure la trascendencia de l'excursionisme dins del moviment desvetllador de l'ànima de Catalunya, y demanant l'esforç de tot-hom pera ajudar a n'aquesta patriòtica tasca.

De retorn a la ciutat de Manresa se ballaren sardanes a la plaça, en les quals hi prengueren part gent de tots els sexes y estaments, donant-se germanívolament les mans, com escau a fills de nostra terra.

A darrera hora retornaren nostres companys a Barcelona, molt agrahts de les atencions rebudes y satisfets d'aquella festa, de la qual tants grats records ne guardaràn, lo que de veres nos complau fer-ho constar desde aquestes planes.

E. V.

De les gornicions que's poden posar en les robes de les dònes de Solsona

Lo dia abans de les nones de Març de l'any 1336, los cònsols d'abdues jurisdiccions y l'universitat de la vila de Solsona congregats, *ad sonum tubicellæ sive anafil*, davant les portes de l'iglesia, ordenaren lo següent:

«En nom de deu e de madona sancta maria amen:

»Ordenaren los consols de la vila de solsona, ab conseyll dels balles he dels prohombres de la dita vila, he de la universitat daquella, que nuyll hom ne neguna dona de qualque estament sie o conditio qui sia de solsona

ho estia en la vila de solsona, no gos portar en mantell, ni en capa, ni en cot, ne cota, ni en gonelles, ne en brias, ne en altres vestidures, perles, ne aur, ne argent, ne armyni, ne peres precioses, ne doblets o daltres peres de neguna manera ho natura, ne neguna altre fressadura de perles, ne daur, ne dargent, ne daltres coses, ne vestir draps daur ne de seda. Mes en assò no sia entes que les dones no puxen portar brians test ab seda e ab aur. Ans los puxen portar absque no y aya nengun guarniment dels desusdits, que son vedats de portar.

»Item que neguna dona de qualque condicio sia o estament que sia de solsona, o estia en solsona, no gos portar en savena, ne en neguns ligars, perles, ne peres precioses, ne altres, ne argent, ne aur en fuylla. Exceptat que pusquen portar fil daur o dargent test pla en savenes o en vels e no en altre manera.

»Item que negun hom ne dona que sie de solsona o estia en solsona, de qualque condicio o estament sia, no gos portar en manto, ne en capa, ne en altra vestadura, neguna soldadura sino de sendat o taffata plans, o en les quals haya fils daur, o dargent test, o penes axi vanyeres, com altres planes, axi que neguna pena no puxen barrejar o entremesclar de sendats, ne de draps daur, ne de seda, ne de altra cosa, mas cascuna pena sia plana segons la natura de que serà. Empero no gosen portar neguna pena dauzells ne darminis. E aquests ordonaments comensen lo diumenge de quassimodo, qui es VIII dies sobre pascha e duren XX anys primer vinents. e qui contra aquests ordonaments o alcu daquest fara, pagara per ban, per cascuna vegada que contra fassa, per cascunes de les coses desus dites, CC sous barcelonins, en axi que si dona nenguna cau en lo dit ban he no ha bens perafernals de quel puxa pagar, que lo marit pac lo ban, mes quel si puxe retenir el ho son hereu del exovar; mes en aquests ordonaments no son enteses fembres vils havols de lur cors, ans tota fembra vil e avol de son cors puxa portar aytals vestidures com se vulle he en aquella manera com se vulle.

»Item que nengun sartre, ne sartroresa, ne altre persona de qualque condicio que sie, no gos posar ne metre, ne cosir, ne fer cosir, ne fer metre ne posar nengunes fresadures daur, ne dargent, ne perles, ne de seda, ne daltres coses, en vestidura de hom ne de dona de solsona, ne qui estia en solsona, de qualque estament o condicio sie, ne fer en aquelles vestidures, ne posar, ne cosir nengunes images dauzells ne altres enadiments e sobreposit fer a les vestidures. E qui contrafara pagara per ban cascuna vegada L sous. E si nols ha, questie pres L dies en la presoneria.

»Item que negun hom ne neguna fembra, de qualque estament ho condicio, sia no gos fer ne obrar, ne fer fer ne obrar nengunes obres de perles, ne de seda, ne de fuylla, ne de fil daur o dargent, ne ligars, ne altres arreus a obs de nengunes vestidures de homens o de dones de solsona o questien en solsona, de qualque estament o condicio sie, mas en asso no sien enteses vetes ne trenes de seda que puxen metre per cabesses e per manegues, ne cordons, ne bagues, ne cordes de cordar de seda. E qui

contrafara pagara per ban cascuna vegada XX sous. E si pagar nols pot, estara pres vint dies en la presonera.

» Item que nul hom ne nulla dona de solsona, o que estia en la vila de solsona, de qualque conditio o estament sie, no gos listar ne betar per forsa, ne barrejar negunes vestidures, ne fer en aqueles i mages dauzells o daltres qui sobreposades o cosides y sien en ninguna manera, ab ninguna cosa daur, ne dargent, ne de seda, si doncs tixent no si feyen. Exceptat que les dones puxen listar o vetar per forsa capes tant solament e no altres vestidures.

» Item que tota infanta o fadrina puxe portar garlanda o garlandes daur o dargent al cap, ab perles o daltra natura, si portarne voldra.

» Item que null hom ne nulla fembra, estadant de la vila de solsona, de qualque conditio ho estament sie, no deu ne gos donar presentment ne amagada, a sa filla o filla, germana ho germanes, o altra ho altres qualsque sien delexovar, lo qual li daran ho darlos prometran, sino tant solament la meytat ho menys, a lur voluntat. E laltre romanent meytat o mes (quan la dita filla o filles, germana ho germanes, qualsque sien, morran sens infants, ledames que torn al donador o donadora o a aquell ho a aquella al qual o als quals lo donador he donadora voldran, sens tot contrast he altra malicia dalcuna persona. E si pera ventura, so qui Deus no vuylle, alcu o alcuna o alcunes, contra la dita constitucio o ordonament, venien o assayaven de venir que aquella donació no valgues ne tingues, ans fos aixi com si feyta ho feytes no eran, mas aquesta ordinatio present o establiment se seguesque e faye aseguir no corrupablement e per tots temps.

» Item que tot enantament ho conexensa ques haye a fer sobre los dits bans, ho algu daquells se fasse he saye a fer sobre los dits bans, o alcu daquells se face he saye a fer per lo balle de la vila de solsona, sots jurisdiccio del qual seran, ab consell dels consols de la vila de solsona que ara son he per temps seran, o dels promens de la dita vila o dalcuna partida daquells he no en altre manera, sie entes, empero, que per moltes vegades que fos feyt per algu contra los dits bans o alcun daquells, no sia tingut de pagar sino un ban solament per neguns bans passats, mas com aquell ban hagues pagat, si daqui avant y cahya, quen fos tingut segons la forma desusdita. E retenentse los dits consols he promens que hy hagues res a declarar ho interpretar ho corretgir, que sia feyta la declaració o interpretacio ho correctio per los dits consols ho promens ensemps ab los balles, he aixi com ells conoxeran e no per negu altre.»

Aquestes ordinacions foren aprovades a les nones del mes d'Abril del any següent per la vescomtesa de Cardona, Maria Alverís, senyora ab tota jurisdiccio, durant sa vida, de la vila de Solsona, y pel preposít Bernat, exceptant d'aquests estatuts a les seves families.

CRONICA DEL CENTRE

ABRIL DE 1905

EXCURSIONS Y VISITES

AL CASTELL DE MONTSORIU. — *Secció d'Arquitectura.* — El dia 15, a la tarda, sortiren cap a Hostalrich y Arbucies, aon feren nit, els senyors Fargas, Llatas, Martorell, Palau y Pericas, de l'esmentada secció, a l'objecte d'estudiar les importants ruines del Castell de Montsoriu. Al sentdemà, de bon matí, sortiren cap a dit lloch, aon tenien intenció de passar tot el dia pera fer un estudi complet d'aquell antich monument, gloria de la nostra terra; més, a causa del mal temps, tingueren de desistir, abandonant aquelles venerables ruines a primera hora de la tarda, perquè la pluja'ls privava de fer res de profitós, com requereix aquell monument y desitjaven nostres benvolguts consocis, els quals retornaren el dia 17 desde Breda, aon visitaren lo que queda del renomnat monastir que allí existia.

EXCURSIÓ A L'ALT PIRENEU D'ARAGÓ. DE LA VALL DE BROTO A GAVARNIE (FRANÇA), PEL PORT DE BUJARUELO, Y RETORN PER LA VIA CAUTERETS, LOURDES, PAU, BAGNERES DE BIGORRE, CARCASSONNE Y PORT-BOU. — Els concurrents senyors Mitjans, Soler (Juli), Miret, Gosch y Santamaria sortiren lo dia 16, per la línia del Nord, vers Selgua y Barbastro, aont hi arribaren a primera hora de la tarda, y, després de visitar lo més remarcable de la ciutat del Vero, hi pernoctaren.

L'endemà l'emprengueren ab carruatge per la ribera del Cinca amunt, fins al Grado, aon, deixant la confluència de l'Essera, seguiren remontant la carretera de Boltaña y, passant per Naval, atravessaren l'alterosa collada, entrant en l'històrica comarca del Sobrarbe per Abizanda, son primer poble. Per bona carretera baixaren a l'ampla y riallera conca, sembrada de típichs poblets, regada pel Cinca y envoltada d'altas y encinglerades serres, presidides al N. pels nevats macius del Mont Perdut. Després d'un breu àpet a la *venta* de Samitier, arribaren a l'Ainsa, la forta capital del Sobrarbe. Allí, acompanyats dels senyors rector y alcalde, varen visitar l'antiquíssima colegiata, ab son claustre y curiosa cripta, lo castell dels reys sobirans, y altres detalls d'aquella típica residència senyorial. Després anaren a veure la creu de Sobrarbe, en l'històrich camp de batalla. En acabat, a peu, recorregueren els 7 kilòmetres que'ls separaven de Boltaña, aont hi arribaren a boca-foscant.

Lo dia següent fou reempressa la marxa per la carretera, pujant per la vorera de l'Ara, y admirant de passada'l gran congost de Jànovas, les alegroyes valls de Fiscal y Javierre, arribant a Broto al mig-dia. Mentres preparaven lo dinar visitaren la parroquia, de bona fabrica, y la cascata de Sorrossal, a pochhs minuts de la vila. A la tarda, y a peu, seguiren sempre

al N., y en una hora arribaren a Torla, darrer poble de la ribera, enclavat ja en lo cor del Pirineu. Seguint camí amunt, ab 10 kilòmetres més, y atravesant la preгона gorja de Sanguino, arribaren a les sis a l'hospital-refugi de Bujaruelo, al peu del port del mateix nom, al fons d'enlayrades montanyes, y en mitg d'una naturalesa de lo més feréstech. L'endemà, y acompanyats de l'hospitaler y altres guies, emprengueren lo pas del Port. Fou una hardida jornada l'atravesar l'alta serralada pirenenca, a 2,300 metres d'altitut, y envolquellats per una copiosa nevada que no'ls deixà fins a Gavarnie, aont hi arribaren feliçment abans de mitg-dia. Allí se'ls ajuntà nostre consoci senyor Gaza, que arribà de Barcelona per la via francesa. L'endemà tots plegats contemplaren lo famós cercle, allavors rublert de neu, y sa cascata, ensarrellada de glaç. Retornats a Gavarnie, y després de dinar y recórrer els bonichs encontorns de la vila (cascata de Lapacà, nou Hotel del Cercle, etc), sortiren a darrera hora de la tarda cap a Luz, aont hi feren nit.

Lo dia següent tingueren de desistir de l'itinerari del Tourmalet y Bagnères de Bigorre, segons tenien fixat, per estar impracticable a causa de la neu. La jornada se varià, donchs, fent-se ab lo tramvia elèctrich vers Pierrefitte, y, trasbordant en aquesta vila, recorregueren en 50 minuts més l'esplèndida gorja o Gave de Cauterets, atapahida de boscuries, y brollant l'aigua arreu, arribant a n'aquesta vila en mitg de forta nevada. Poch hi estigueren pera dinar y visitar les Termes y altres curiositats d'aquella bonica població pirenenca, sortint altra volta cap a Pierrefitte, y d'allí a Lourdes, aont hi sigueren abans de les cinch de la tarda. Aprofitaren aquesta ab la visita de la renomada basilica y admirant lo preciós march de la naturalesa que l'envolta.

Posats novament en marxa, lo carril els portà en una hora a l'antiga capital del Bearn, aont hi feren nit. Pau té aire distingit de ciutat ben cuidada, ab sos hermosos boulevards, en especial el dels Pirineus, veritable balcó que, per dessobre de les xamoses salzeredes del riu y espesses boscuries espurnejades de cases de camp, se retalla l'horitzó ab l'extesa serralada pirenenca. L'iglesia de Sant Martí y lo castell d'Enrich IV, aquest perfectament restaurat y conservat, ab son artístich parament, tot fou visitat y justament elogiat per nostres consocis. En havent dinat sortiren per la línia del carril fins a Tarbes, y d'allí, ab lo curt ramal, a Bagnères de Bigorre, arribant-hi a poch més de les dugues. Aquella tarda fou destinada a la vila y sos pintorescos encontorns, especialment la ribera de Campan, desde aon s'ovira l'espadat Pich du Midi.

L'endemà al matí altra volta al carril, y en vuit hores atravesaren les riques planes del Llenguadoc, rematant la jornada a Carcassonne, no sense haver fet una detinguda visita a la vella *citè*, enfaixada per l'imposant castell.

Lo dia següent sigué destinat al retorn, que'l feren per Narbona, Perpinyà y Port-Bou, arribant a la tarda del dia 24 a nostra ciutat, satisfets, malgrat lo mal temps, d'aítal excursió, tant variada com instructiva.

VISITES

A més de l'excursió a Manresa y Sant Benet de Bages, realitzada durant els dies 23 y 24 ab motiu de l'inauguració del «Centre Excursionista de la comarca de Bages», que ja ressenyem en altre lloch d'aquest mateix número, durant el mes s'han efectuat les següents visites:

El dia 9, al matí, visita als jaciments fossilífers del miocènic de Montjuich, realitzada baix la direcció del professor del curs de Geologia, Mossèn Norbert Font y Sagué, y ab assistència de més d'una quarantena de socis.

Dies 22 y 25, visites als tallers de cerralleria artística de M. Ballarin y als de vidrieres del senyor Amigó, respectivament, abdugues a proposta de la Secció d'Arquitectura del nostre CENTRE.

SESSIONS Y CONFERENCIES

CAÑONÍSTICA POPULAR.—Durant els dies 12 y 26 s'efectuaren les sessions quarta y quinta de cañonística catalana, organitzades per la secció Folk-lòrica y a càrrech del soci n'Aureli Capmany. Les dugues han versat sobre cançons amoroses de la nostra terra, cantant-sen algunes per part de donya Maria Vila de Masó y D. Francisco Però, que foren acompanyades al piano pel mestre D. Joseph Masó, y quals agradoses audicions han sigut en extrem concorregudes y celebrades.

UNA EXCURSIÓ A ORIENT. VISITA A TERRA SANTA.—Els dies 3 y 10 d'Abril, el nostre consoci D. Joaquim Cabot y Rovira continuà les seves interessants conferencies jressenyant son darrer viatge a Orient. En la tercera d'aquestes atractives converses del senyor Cabot acabà la descripció de la Judea, seguint els encontorns de Jerusalem y visitant Bethlem, Gericó y les vores del Jordà fins al Mar Mort, acabant aquí sa ressenya de la Palestina y començant allavors la de son viatge a Egipte desde Jaffa a Port-Said y al Caire.

En la quarta y darrera conversa'l senyor Cabot y Rovira relatà tot lo que de més notable guarda'l Caire baix sos aspectes pintoresch y monumental, com són sos típics carrers, sa ciutatela, ses mesquites y son *bazar*, visitant també les famoses piràmides, les tombes dels califes y la necròpolis de Memphis y Sackkara, entre altres monuments gegantins de la vella civilització egipcia.

El senyor Cabot va esser molt aplaudit durant les seves notables y agradoses conferencies, tant per son valió treball de fidel narrador com per la nombrosa colecció de vistes fotogràfiques que d'aquells indrets anava presentant durant el transcurs de ses converses.

DE BERGA A LES FONTS DEL CARDENER Y SERRES DE LA MARE DE DÉU DE L'HORT Y DE BUSA.—El dia 7 el president del CENTRE, D. César A. Torras, va fer la ressenya d'una excursió efectuada per aquests indrets y hermoses

serralades, descrivint y posant de manifest les seves més importants bel·leses per medi de sa paraula fàcil y correcta, ajudat per la presentació, per medi de projeccions fotogràfiques, de gran nombre de vistes tretes durant la mateixa excursió.

DESDE RIBES A BERGA.—Nostre consoci D. Joseph Maria Pericas va llegir el dia 14 la ressenya d'aqueixa excursió, descrivint aquella hermosa encontrada pirenenca seguint l'itinerari cap a Montgrony, Castellar d'en Huch, La Pobla, Bagà y Guardiola, de qual trajecte varen presentar-se diverses vistes fotogràfiques.

RESSENYA DE LA VISITA A SANT BENET DE BAGES Y INAUGURAL DEL «CENTRE EXCURSIONISTA» D'AQUELLA COMARCA.—El dia 28 se donà compte a nosres consocis de l'acte solemne d'aqueixa festa inaugural, llegint-se fragments dels treballs que ho foren en aquell acte y que ja ressenyem en altre lloch d'aquest número. Ab aquest motiu van presentar-se per medi de projeccions lluminoses gran número de vistes fotogràfiques de llocs d'aquella interessant comarcada.

CURS

DE GEOLOGIA, per Mossèn N. Font y Sagué.—*Dia 4*, lliçó 25: Era secundaria (continuació)—Caràcters generals.—Caràcters paleontològics generals.—Principals divisions.—Juràsich inferior (serie liàsica).—Juràsich mitg (serie volitiva)—Juràsich superior.—Caràcters paleontològics y estratigràfics generals de quiscuna d'aquelles divisions.—Extensió y caràcters del terrer juràsich a Catalunya.—La fauna del Montsech.

Dia 11, lliçó 26.—Era secundaria (continuació).—Període cretàcich.—Caràcters generals y divisions del període.—Cretàcich inferior (serie infracretàcica).—Caràcters paleontològics y estratigràfics. Divisions.—Cretàcich superior (serie supra-cretàcica).—Caràcters paleontològics y estratigràfics. Divisions.—Distribució geogràfica del cretàcich.—Extensió y caràcters del terrer cretàcich a Catalunya.

Dia 18, lliçó 27.—Era terciaria o neozoica.—Generalitats o divisions.—Període eocènich.—Caràcters generals paleontològics y estratigràfics. Divisions.—Extensió geogràfica.—El terrer eocènich a Catalunya.

Dia 25, lliçó 28.—Era terciaria (continuació).—Període oligocènich.—Caràcters generals paleontològics y estratigràfics.—Principals divisions. Extensió geogràfica.—El terrer oligocènich a Catalunya.

NOVA

Està a punt de sortir la guia del *Bergadà (valls altes del Llobregat)*, del nostre president, D. César August Torras, que comprèn 162 itineraris, 125 gravats directes y un mapa de la comarca.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.